

Кротова О.О.

**ПАМ'ЯТКА
ВЕРХНЬОПАЛЕОЛІТИЧНИХ
МИСЛИВЦІВ НА БІЗОНІВ
(до інтерпретації Амвросіївського
кістковища)**

У статті розглянуто історіографію проблеми інтерпретації Амвросіївського кістковища, проаналізовано нові та узагальнено вже відомі дані про пам'ятку. Робиться висновок про її поліфункціональний характер, пов'язаний з діяльністю верхньопалеолітичних мисливців на бізонів Приазовських степів.

Амвросіївський комплекс – одна із основних пам'яток Північного Надчорномор'я, яку зазвичай використовують для соціально-економічних та історичних реконструкцій доби верхнього палеоліту (Ефименко 1960; Борисковский, Праслов 1964; Массон 1976; Кротова 1986а; Krasnokutsky 1996, Зализняк 1998; Сапожников 2003, Леонова и др. 2006 та ін.).

Пам'ятка, що складається з розташованих за 200 м одне від одного стоянки та кістковища бізонів, знаходиться на відстані 1,5 км на схід від с.Родники Амвросіївського району Донецької області, на водорозподільному плато у верхів'ї балки Казенної, що впадає в р.Кринку, приток Міуса. Її відкрив у 1935 році В.М.Євсєєв (1947), який тоді ж провів перші розкопки кістковища. І.Г.Підоплічко (1953), П.Й. Борисковский (1953) у 1940-1950-і та О.О. Кротова в 1980-2000-і роки продовжили ці дослідження.

Датування пам'ятки визначає серія з 16 некаліброваних радіокарбонів та AMS дат, отриманих за зразками кісток і зубів із сучасних розкопок кістковища (14 дат) і стоянки (2 дати). В цілому вони обіймають часовий інтервал від 21 000 до 16 000 BP із середнім значенням 18 630 $\pm$ 220 (Кротова 2003а, с. 188). За техніко-типологічними показниками кам'яного та кістяного інвентарю пам'ятка належить до епігравецької традиції.

Стоянка розташована на підвищеній частині мису, утвореного двома правими притоками балки Казенної. Загальна розкрита площа складає близько 180 кв. м. Культурні рештки, дещо порушені оранкою, землерийними тваринами та процесами вивітрювання, розсіяні по вертикалі від поверхні до глибини 0,7 м. Нижче, до глибини 1,0

Krotova O.O.

**THE SITE OF UPPER
PALEOLITHIC
BISON HUNTERS
(on interpretation of Amvrosiyivka
bone bed)**

м вони зрідка трапляються у кротовинах та давніх тріщинах.

Стратиграфію стоянки описали палеогеографи Ю.М.Грибченко і О.І.Куренкова за східною стінкою стратиграфічного шурфу глибиною 2,7 м, закладеному 2005 року у північно-східному кутку розкопу III. Згідно з їхнім визначенням основна товща культурних залишків, що залягає під шаром оранки на глибині 0,3-0,7 м, знаходиться в таких літологічних відкладах: у нижній частині сучасного гумусового горизонту (глибина 0,3-0,4 м) та у бурувато-сірому супіску (легкому суглинку), переробленому ґрунтовими процесами – горизонті "В" голоценового ґрунту (глибина 0,4-0,7 м). Нижче залягає бурувато-коричневий суглинок – пізньоплейстоценове ґрунтоутворення, яке передувало часу використання стоянки людиною (глибина 0,7-1,0 м).

Культурні залишки стоянки включають фрагменти кісток тварин, крем'яні вироби (понад 100 000), фрагменти кістяних наконечників (3), більше 10 кістяних знарядь для обробки шкур, кам'яну підвіску, намисто із скам'янілостей (4), шматочки червоної та жовтої вохри і раковину Cardium. Серед фрагментів кісток та крем'яних виробів зустрічаються такі, що мають сліди дії вогню.

Фауністичні залишки стоянки включають бізона (*Bison priscus*), що домінує, та кілька кісток коня (*Equus latipes*) і зайця (*Lepus* sp.). Серед залишків бізона, згідно з визначенням В.М.Логвиненка, переважають невеликі фрагменти деяких частин скелета – переважно, верхніх і нижніх відділів кінцівок, іноді разом із суміжними частинами лопатки й тазової та поодинокі фрагменти щелеп, окремі зуби, фрагменти хребців, ребер. Тобто, мешканці

стоянки, напевно, транспортували з місця забою на стоянку переважно м'ясні частини туш бізонів (Кротова та ін. 2008).

Кістковище бізонів розташоване на лівому схилі глибокої давньої балки, правого притоку балки Казенної. Кістки бізонів заповнюють давню промивину, що прорізала вздовж корінний крейдяний схил балки у напрямку з північного сходу на південний захід, утворивши заглиблену терасу, яка ще в 1940-і роки отримала назву "бізонового" рівчака (Підоплічко 1940-1949, с.166). Розкопами та шурфами різних років дослідження встановлено, що довжина промивини складає близько 60 м (Krotova and Belan 1993), ширина – 4-5 м, глибина – 1,0-1,5 м. Один із її бортів, з боку мису, – високий (4-5 м) і крутий (30-45°), протилежний – низький (близько 0,4-0,5 м) і пологий (10-20°) (Підоплічко 1940-1949; Борисковский 1953, с.330).

З розрізу північно-східної стінки розкопу 1949 року (Підоплічко 1940-1949), видно, що культурний шар заповнює основну, заглиблену частину тераси, де його товщина сягає 1,5 м і розповсюджується ще на 2-3 м на її північний похилий борт. Верхня частина кісток залягає під шаром сучасного ґрунту у коричнево-чорному, а нижня – в сірувато-зеленому суглинку (рис.1, I; 1, A-A').

У північно-східній (1949 р.) і північній (1989 р.) частинах кістковища в розповсюдженні культурного шару були зафіксовані уступи та стерильні прошарки коричневого суглинку висотою 0,15-0,25 м (рис.1, B-B'; C-C').

Загальна площа кістковища могла складатися, разом із периферією, ділянками, зруйнованими пізнім перпендикулярним рівчаком та тими, що збереглися на південний-захід від нього (Західний розкоп та зачистки і шурф б поблизу нього), близько 800 кв.м. (рис.1, II). Площа, розкрита розкопками різних років, становить близько 320 кв. м (рис.1, I).

Культурні рештки складають переважно кістки бізонів та крем'яні (понад 2 500) і кістяні (28) вироби, кілька шматків червоної вохри, раковина *Ceritium*.

Фауністичні залишки кістковища, що складаються із, здебільшого, розрізнених кісток бізонів (*Bison priscus*), згідно з даними І.Г.Підоплічка (1940-1949; 1956), Н.Г.Белан (Krotova and Belan 1993), В.М.Логвиненка, А.В. Старкіна та М.-Е.Джулієн, включають близько 650 особин з розібраних за всі роки досліджень ділянок культурного шару та, схоже, більше 1000 – разом із матеріалами з нерозібраних ділянок. Серед них зустрічаються анатомічні групи, кістки

зі слідами діяльності людей: слідами різання крем'яними знаряддями, давніми зламами та, можливо, пошкодженнями від наконечників списів (Кротова, Сніжко 1993; 1996; Кротова 2006; Julien and Krotova 2009).

Інтерпретація пам'ятки

Із самого початку досліджень пам'ятки постала проблема зв'язку стоянки і кістковища та їх інтерпретації. Дослідники намагалися відповісти на питання: як використовували пам'ятку та її частини і як довго/часто їх використовували? Стосовно інтерпретації стоянки особливих розбіжностей не було – стоянка, базовий табір, тобто місце мешкання. Стосовно ж інтерпретації кістковища існують різні точки зору.

Більшість дослідників вважали стоянку і кістковище одночасними та функціонально пов'язаними одне з одним пам'ятками. Так, В.М.Євсєєв визначав увесь комплекс як одну стоянку з кістковищем, яке було звалищем відходів поблизу житла (Євсєєв 1947, с.276).

П.Й.Борисковский висловив думку, що стоянка й кістковище – це дві різні за походженням і змістом, але "одночасні й тісно пов'язані між собою" пам'ятки. У якості аргументів він вказує на єдність техніко-типологічних особливостей їх крем'яного інвентарю, фауністичних залишків, представлених виключно бізоном, та специфічних кістяних наконечників списів і крем'яних мікровістер-вкладнів, знайдених в культурному шарі і стоянки, і кістковища. Він визнавав стоянку місцем мешкання людей, які залишили кістковище бізонів (Борисковский 1953 с.362).

Кістковище ж, на думку П.Й.Борисковского – це типове культове місце, розташоване за межами поселення, на зразок західноєвропейських "святилищ" мисливської магії – печер із зображеннями тварин або етнографічно зафіксованих у сучасних мисливських племен місць, де складали кістки убитих тотемних тварин і провадили обряди мисливської магії. Подібним культовим місцем, на його думку було й кістковище Амвросіївки, куди мешканці стоянки упродовж певного часу складали кістки впольованих бізонів і де провадили обряди мисливської магії, під час яких метали в кістки як мисливські металеві знаряддя так і деякі інші категорії крем'яних виробів, а також використовували червону вохру та раковини (Борисковский 1953, с.349-352).

І.Г.Підоплічко розцінював кістковище як місце одночасного облавного полювання, в результаті якого у невеликий рівчак загнали стадо бізонів

чисельністю понад 1000 особин. Доказом цього він вважав наявність у культурному шарі залишків тварин різного віку, які могли складати звичайне стадо, наявність окремих анатомічних груп кісток та відсутність стерильних прошарків у товщі кістковища. Вважаючи, що в плейстоцені бізони, як і сучасні європейські зубри, здійснювали сезонні міграції, він інтерпретував кістковище як місце облавного загінного полювання на шляху такої сезонної (весняно-літньої) міграції. Стоянку ж він вважав сезонним стійбищем мисливців поблизу місця полювання (Підоплічка 1953 с.66).

П.П.Єфименко вважав розташоване поруч із кістковищем давнє поселення “типовим пізньопалеолітичним стійбищем”, а саме кістковище – місцем, куди пізньопалеолітичні мисливці періодично приходили для облавного полювання на зубрів, використовуючи для цього рівчак зі стрімкими стінами у якості зручної пастки. Після вдалого полювання вони залишалися тут певний час для заготівлі м'яса. Результатом такої діяльності, яка, на його думку, періодично повторювалася і було утворення кістковища (Єфименко 1953, с.549-550).

В.І.Бібікова в цілому підтримала точку зору І.Г.Підоплічка, хоча й не виключала можливості того, що полювання могли бути багаторазовими (Зубарева (Бибикова) 1948; Бибикова 1950). Інтерпретацію І.Г.Підоплічка прийняла і Г.В.Григор'єва (1968). Без особливої критики наводиться його висновок і в низці узагальнюючих праць (Шовкопляс 1971, с.60; Массон 1976, с.29; Рогачев, Аникович 1984, с.178; Файнберг 1986, с.144).

Більшість же дослідників пристає до думки П.П.Єфименка про багаторазові полювання в Амвросіївці (Кротова 1986а, б; Сапожников 1987; 1989; 2003; Зализняк 1987; 1990; 1996; 1998; Леонова, Миньков 1987; Краснокутський 1992). Разом з тим, деякі дослідники, які в цілому поділяють точку зору П.П.Єфименка про кістковище як місце багаторазового полювання та розробки здобичі, не виключають і можливості його використання як місця проведення культових обрядів, – що, на нашу думку, є цілком логічним (Леонова, Миньков 1987; Леонова и др. 2006; Сапожников 1987, 2003).

Підсумувавши дані, отримані в результаті проведених на пам'ятці протягом останньої чверті століття досліджень, очолюваних автором даної роботи, у яких приймали участь як археологи так і представники суміжних наукових дисциплін, спробуємо визначити їх значення для інтерпретації пам'ятки.

Дослідження останніх десятиліть підтверджують точку зору П.Й.Борисковського про одночасність та єдність стоянки і кістковища. Для обох отримано близькі абсолютні дати, їхні колекції поповнилися фауністичними залишками з домінуванням бізона та типологічно схожими виробами з кременю й кістки, у тому числі, наконечниками списів і крем'яними мікрівістрями-вкладнями. Знайдені на стоянці залишки коня і зайця, представлені окремими кістками, та невідомі раніше кістяні знаряддя для обробки шкур не суперечать цій точці зору.

Стосовно інтерпретації кістковища отримано нові дані та матеріали, які не тільки підтверджують точку зору П.П.Єфименка, а й значно її розширюють, доповнивши виразними деталями. Це, перш за все, дані про характер залягання фауністичних залишків культурного шару, а саме, про уступи (пороги) в його розповсюдженні.

Опис уступу, простеженого у 1949 р. в північно-східній частині кістковища, знаходимо як в архівних матеріалах так і в публікаціях. Його довжина складала 6,0 м, ширина – близько 1,0 м, а висота – 0,40-0,45 м; він простягався з південного сходу на північний захід. Товща кісток в уступі розподілялася на дві частини, розділені стерильним прошарком суглинку товщиною до 0,25 м (рис.1. В-В!). Дослідники вважали, що всі кістки, що залягали за межами уступу у північно-східному напрямку, були змиті з основного скупчення. Вони пояснювали виникнення уступу можливим існуванням у період формування культурного шару в цих місцях якогось штучного бар'єру, спорудженого людьми (Підоплічка 1940-1949; Борисковский 1953, с.334, 341-344).

У 1989 р. в Центральному розкопі (Прирізці) був виявлений уступ (поріг) довжиною 4,0 м, що простягнувся з північного-сходу на південний захід. Його висота сягала 0,1-0,25 м, кут падіння знахідок – 85° (рис.1, С-С!). Між верхніми та нижніми кістками в уступі залягав стерильний прошарок бурого суглинку товщиною 0,5-0,15 м. Деякі довгі кістки або лежали уздовж кордону уступу, або знаходились у вертикальному положенні, неначе фіксуючи якусь перепону, що заважала розповсюдженню кісток і бурого суглинку вниз по схилу. Нижче уступу, на ділянці, що являла собою стрічку шириною 0,4 м, кістки залягали в зеленувато-сірому суглинку, а на них подекуди було зафіксовано плями бурого суглинку з окремими кістками. Складалося враження, що саме ці плями – це ті кістки, що перекотилися через якусь перепону, а нижні (у зеленува-сірому

суглинку) – це частина культурного шару, яка сформувалася раніше, ніж виникла (чи була створена штучно) перепона (Кротова 1989, с.8-9).

Уяву про характер культурного шару кістковища та наявний у ньому уступ, зафіксований в 1989 році в північній частині Центрального розкопу (Прирізці), надає фото, виконане В.А.Кесар (рис.2). На передньому плані – уступ (вказано стрілкою), який перетинає по діагоналі справа наліво Прирізку.

Виявлені в 1949 і 1989 роках у північно-східній частині кістковища уступи та стерильні прошарки у розповсюдженні кісток свідчать про неодноразове накопичення культурного шару, що, мабуть, відповідає кільком (не менше двох) епізодам полювань.

На рис.1, II подається схематичний зведений план розташування розкопів у кістковищі, на який мною було нанесено зафіксовані в 1940-і роки (Підоплічко 1940-1949, зош.5, лист 4; Борисковский 1953, с.334) в розкопах і шурфах кордони основної та периферійної частин культурного шару – так звану трапецію. Вірніше, це дві трапеції, з яких одна, менша відображає кордони основної частини культурних відкладів, а друга, велика, – периферійної, як їх уявляли дослідники в 1940-і роки.

На цій же схемі вказано місцезнаходження уступів у розповсюдженні культурного шару, зафіксованих у розкопах 1949 і 1989 рр. Видно, що вони співпадають із контуром малої трапеції, тобто фіксують кордони основної частини кістковища на його північно-східній ділянці. Контури ж обох трапецій у південно-західній частині кістковища було дослідниками 1940-х років, як вони самі визнавали, проведені умовно. Вони вважали, що тут ділянка кістковища була знищена сучасним рівчаком і далі в цьому напрямку культурний шар не розповсюджувався. Тому загальна довжина кістковища, як вони гадали, складала близько 40 м (Підоплічко 1940-1949, с.93; Борисковский 1953, с.344).

Дослідженнями 1980-1990-х років нами на лівому борту сучасного рівчака було виявлено і частково досліджено культурний шар *in situ* – в Західному розкопі, у двох зачистках борту сучасного рівчака та в шурфі б (рис.1, II), що свідчить про продовження культурного шару у південно-західному напрямку та значно більшу довжину кістковища (близько 60 м). Ці дані показують, що південно-західні сторони трапецій не відповідають кордонам основної та периферійної частин кістковища і що ці кордони

можуть бути встановлені тільки в результаті продовження досліджень даної ділянки пам'ятки.

У результаті досліджень 1980-2000-х років значно поповнилися колекції фауністичних та археологічних знахідок, аналіз яких доповнює та уточнює дані щодо інтерпретації пам'ятки.

Фауністичні залишки кістковища представлені одним видом — бізоном (*Bison priscus*), а їхній склад у різних горизонтах та розкопах близький. Тут представлені усі частини скелету в різних пропорціях, але з переважанням “маргінальних” (пограничних) частин скелету (черепів та кінцівок) (Бибикова 1950; Підоплічко, 1956; Krotova and Belan 1993, р. 133-138), що, згідно з Л.Бінфордом (Binford 1989, с.227-230) характерно для місць забою/розробки мисливської здобичі мисливців-збирачів із логістичною системою організації праці – колекторів.

Кістки зі слідами різного роду пошкоджень свідчать про співвідношення природних та культурних факторів у процесі їх формування. Так, знахідки кісток зі слідами погризів хижаків більше характерні для верхніх горизонтів культурного шару як у Центральному так і в Західному розкопах. Про це ж свідчать і дані про співвідношення проксимальних і дистальних кінців плечових кісток. У верхніх горизонтах переважають дистальні кінці цих кісток, що, за Л.Бінфордом (1981, р.217) є показником діяльності хижаків, які перш за все вилучають найбільш ласі шматки м'яса на лопатках та поїдають їх на певній відстані. Разом з лопатками вилучались і верхні (проксимальні) частини плечових, добре скріплених сухожиллями з лопаткою.

Характер та розподіл кісток зі слідами діяльності людей показує, що на кістковищі є як безпосередні сліди мисливської діяльності так і діяльності, пов'язаної з первинною та вторинною обробкою здобичі. До перших відносяться хребець та фрагмент сидничної частини тазової кістки зі слідами пошкоджень, напевно, вістрям списа (Кротова 2006).

Досить представницькі колекції кісток зі слідами розбивання та слідами різання крем'яними знаряддями дають уяву про діяльність, пов'язану з розбиранням здобичі – білуванням туш, їх сегментацією, зрізанням м'яса, добуванням кісткового мозку в процесі обробки здобичі та його використанням у їжу тут же, на місці обробки (Кротова, Сніжко 1993, 1996; Сніжко 2001), про що свідчать дані етнографії (Binford 1981).

Характер археологічних знахідок (кістяні вістря до списів та крем'яні знахідки) та

трасологічний аналіз останніх також свідчать як про мисливську діяльність так і про розбирання здобичі. Серед крем'яних виробів виразну серію складають мікровістря, що використовувалися як вкладені для формування бокових лез наконечників списів чи спорадично використовувалися як наконечники стріл (Нужний 1992; Нужний, Кротова 2007). Неретушовані платівки та відщепи, за визначенням Г.В.Сапожникової (Сапожникова 1994; 2003) та Г.Ф.Коробкової (усне повідомлення), переважно використовувалися як м'ясні ножі. Наявність невеликої кількості знарядь зі слідами обробки кістки/рогу свідчать, що паралельно з обробкою туш тут провадили заготівлю сировини для кістяних знарядь (Сапожникова 1994; 2003).

Відсутність слідів, характерних для резидентного табору (вогнищ, спальних місць, приготування їжі), разом із домінуванням фауністичних залишків і слідів полювання та обробки мисливської здобичі — характерна риса місць забою/розробки логістично організованих мисливців-збирачів. Про це ж свідчить і наявність одного виду тварин — бізона. Саме спеціалізація полювання на один вид характерна для логістично організованих мисливців-збирачів (Binford 1989).

Існування кістковища у комплексі зі стоянкою, а також із серією кремнеобробних майстерень та інших місцезнаходжень на берегах балки Казенної та р.Кринки також характерна риса поселенських комплексів логістично організованих мисливців-збирачів, коли резидентний табір існував у оточенні місцезнаходжень цільового призначення, пов'язаних із забезпеченням життєдіяльності групи людей (Binford 1983).

Важливим для інтерпретації такого роду пам'яток є визначення сезону їх використання, тобто забою тварин, на яких полювали. Сезон використання кістковища різні дослідники визначали різними методами: теплий (кінець травня – червень) – за наявністю кісток телят “утробного віку і не старше двох місяців” (Пидопличко 1953, с.66); холодний (кінець літа – осінь, зима) – за статеві-віковим складом колекції 1940 року та знахідками кісток телят віком до кількох місяців (Бибикова 1950); холодний (зима) – за віковим складом, а також ступенем стертості та прорізування зубів (Н.Г.Белан, Старкін) (див. Krotova and Belan 1993, р.133-138); холодний (жовтень, грудень, березень) – за ступенем стертості та прорізування зубів з колекцій 1935, 1980-1990-х років (Л.Тодд) (див.: Кротова 2003б, с. 77-80).

М.-Е.Джулієн, яка вивчала фауністичні колекції Західного розкопу зробила попередні висновки стосовно можливого сезону загибелі тварин на цій ділянці кістковища. Із залишків 18 індивідів бізонів вона виділила групу (8 індивідів) молодих тварин віком до двох років - за прорізуванням та ступенем стертості молочних і постійних нижніх зубів і за ступенем приростання епіфізів довгих кісток. Із них, на її думку, лише матеріали п'яти особин придатні для визначення віку: 4 – віком від 6 до 12 місяців і 1 – від 1,5 до 2-х років, що дозволяє припустити сезон їх загибелі як зимувесну. Зважаючи на пропорцію молодих тварин та статеву належність усіх індивідів бізонів, визначену завдяки промірам довгих кісток, вона дійшла висновку, що вони складали змішану групу (корови та молодняк віком до двох років), загибель яких не може бути пов'язана ані з періодом гону, ані з іншим періодом значної концентрації тварин (Julien, Krotova 2008, р.194-195).

Крім того вона разом із групою спеціалістів дослідила колекцію нижніх третіх молярів від 25 особин бізонів із кістковища та стоянки і провела ізотопний аналіз за зразками з них. Цей метод визначає стадії розвитку зубів незрілих тварин та зразки стирання зубів зрілих тварин за вмістом залишків твердих ізотопів вуглецю у зубній емалі. У межах фауністичного ансамблю ці дані слугують для визначення вікового складу груп тварин та з'ясування вікової структури ансамблю. Завдяки зв'язку прогресивних стадій розвитку зубів з індивідуальним віком стає можливим виділяти специфічні зони на поверхні зубів для відбору зразків ізотопу. Це дозволяє визначати дієту тварин і пов'язувати відмінності у виборі харчів з певними сезонами та періодами індивідуального життя (Larson et al. 2001, р.30-33).

На даний момент опубліковано лише попередні (в тезах) результати цього аналізу, проведеного за зразками з Амвросіївки. Повідомляється про те, що результати аналізу дозволяють визначати соціальний склад груп тварин, їхню просторову поведінку, сезонність. За цими даними можна припускати, що на пам'ятці представлено палімпсест із різних мисливських епізодів, які охоплюють більшу частину року (осінь, зима, весна), окрім літа (Julien et al. 2008; 2010).

Проблему можливого існування сховищ заморожених туш на місцях забою, на зразок палеоіндіанських (Frison 1991), на верхньопалеолітичних пам'ятках Північного Надчорномор'я розробляв Г.Є.Краснокутський

(1992). Про можливу практику зберігання м'яса амвросіївськими мисливцями можна робити висновок як за даними про сезон загибелі бізонів, так і за вивченням деяких інших особливостей фауністичних залишків, таких як наявність анатомічних груп кісток, сліди розбивання та різання крем'яними знаряддями на кістках. Згідно з цими даними, а також апелюючи до етнографічних аналогів, можна припускати, що кістковище, окрім того, що було місцем полювання та розбирання туш впольованих бізонів, ще й використовувалося як сховище замороженого м'яса впродовж холодних сезонів та місця заготівлі харчових припасів у вигляді в'яленого м'яса – у відносно теплі пори року (Кротова 2009, с.134).

Висновки

Аналіз даних про Амвросіївський комплекс, як раніше відомих, так і здобутих у результаті досліджень останніх двох десятиліть, свідчать, що стоянка і кістковище – це одночасні і синхронні пам'ятки різного функціонального призначення, залишені верхньопалеолітичними мисливцями на бізонів. Уступ на борту рівчака – правої притоки балки Казенної – був використаний ними для організації серії різносезонних полювань на групи бізонів. Причому, природну пастку на певному етапі її використання було доповнено штучною спорудою – бар'єром, який обмежував рівчак зі

сходу і північного сходу, з боку низького борту рівчака. Уступ стрімкого борту міг слугувати місцем загону як зверху, з боку плато, з південного сходу, так і знизу, з південного-заходу, з боку балки Казенної, де є джерело питної води і куди бізони могли приходити на водопій. Саме такий сценарій загону вважають можливим Н.Б.Леонова і Є.В.Миньков (1987), Д. Фрізон (усне повідомлення в 1989 р.), автор статті і Н.Г. Белан (Krotova and Belan 1993).

Після кожного із вдалив полювань мисливці розбирали туші забитих тварин на місці забою та відносили їхні частини на розташовану неподалік стоянку, де продовжували їх утилізацію, де виготовляли і використовували крем'яні та кістяні знаряддя, де горіли вогнища і протікало звичайне життя мисливських груп. Як і місце полювання, стоянка, скоріш за все, використовувалася неодноразово, про що свідчить досить значна площа і товща її культурних відкладів.

Місце полювання і розбирання здобичі могли, очевидно, використовувати і як зимове сховище заморожених туш бізонів і, спорадично, як запаси кісткової сировини для виготовлення знарядь, згідно з даними Г.В.Сапожникової (1994, 2003).

Амвросіївський комплекс є типовим прикладом адаптації логістично організованих епігравецьких мисливців перигляціальних азово-чорноморських степів доби верхнього палеоліту.

ЛІТЕРАТУРА

Библикова В.И. О некоторых биологических особенностях первобытного зубра // БМОИП, Отдел биологии. – Т. LV. – Вып.5. – М.: Издательство АН СССР, 1950. – С.35-43.

Борисковский П.И. Палеолит Украины: Историко-археологические очерки // МИА. – М.-Л., 1953. – № 40. – 464 с.

Борисковский П.И., Праслов Н.Д. Палеолит бассейна Днепра и Приазовья // САИ. – 1964. – Вып.А1-5. – 54 с.

Григорьева Г.В. Позднепалеолитические памятники Северо-Западного Причерноморья и Северного Приазовья // Автореф. дис... канд. ист. наук. – Л., 1968. – 17 с.

Євсєєв В.М. Палеолітична стоянка Амвросіївка // Палеоліт і неоліт України. – К., 1947. – Т.І. – С.265-283.

Ефименко П.П. Первобытное общество. Очерки по истории палеолитического времени. Издание третье. – К., 1953. – 663 с.

Ефименко П.П. Переднеазиатские элементы в памятниках позднего палеолита Северного Причерноморья // СА. – 1960. – № 4. – С.14-25

Зализняк Л.Л. О характере общины позднепалеолитических охотников приледниковой Европы // Исследование социально-исторических проблем в археологии. – К.: Наукова думка, 1987. – С.59-71.

Зализняк Л.Л. Первобытные охотники открытых пространств // Вопросы археологии юга Восточной Европы. – Элиста, 1990. – С.4-13.

Зализняк Л.Л. Палеоекономічна реконструкція суспільства степових мисливців // Археологія. – № 3. – 1996 – С.29-39.

Зализняк Л.Л. Передісторія України Х-V тис. до н.е. – К., 1998. – 307 с.

Зубарева (Библикова) В.И. Опыт реконструкции ископаемого стада зубров. Автореф. дис. ... канд. биол. наук – К., 1948.

Краснокутский Г.Е. Охотничий промысел бизонов в позднем палеолите Северо-Западного

Причерноморья. – Автореф. дис. ... канд. ист. наук. – К., 1992а. – 18 с.

Кротова А.А. Культурно-хронологическое членение позднепалеолитических памятников Юго-Востока Украины // Неприна В.И., Зализняк Л.Л., Кротова А.А. Памятники каменного века Левобережной Украины. Хронология и периодизация. – К.: Наукова думка, 1986а. – С.6-73.

Кротова А.А. К вопросу об интерпретации Амвросиевского костыща // Проблемы охраны и исследования памятников археологии в Донбассе. (Тезисы научно-практ. семинара). – Донецк, 1986б. – С.14-15.

Кротова О.О. Про господарську діяльність пізньопалеолітичного населення степової зони Східної Європи // Археологія. – 1988. – Вип. 64. – С.1-11.

Кротова А.А. Отчет о работе Донецкого отряда за 1989 г. // Научный архив ИА НАНУ, фонд эксп., 1989/9 – 34 с.

Кротова О.О. Проблеми датування та періодизації пам'яток степової зони доби верхнього палеоліту // Кам'яна доба України. – К.: Шлях, 2003а. – Вип. 4. – С.183-198.

Кротова О.О. Визначення сезону використання Амвросіївського кістковища бізонів // Кам'яна доба України. – К.: Шлях, 2003б. – Вип. 2. – С. 75-81.

Кротова О.О. Кістки бізонів зі слідами діяльності людини з Амвросіївського пізньопалеолітичного комплексу // Матеріали та дослідження з археології Східної України. – Луганськ, 2006. – С.6-14.

Кротова А.А. Хранение продуктов и адаптация обществ эпиграветтских охотников Восточной Европы // С.Н.Бибииков и первобытная археология. – СПб., 2009. – С.185-187.

Кротова О.О., Сніжко І.А. Сліди утилізації мисливської здобичі в Амвросіївці // Археологія. – № 4. – 1993. – С.72-85.

Кротова А.А., Снежко И.А. Кости бизонов со следами древних сломов из Амвросиевки // Археологический альманах. – № 5. – Донецк, 1996. – С.139-146.

Кротова О.О., Сніжко І.А., Логвиненко В.М. Нові дані щодо обробки мисливської здобичі на Амвросіївській стоянці // Дослідження первісної археології в Україні (До 50-річчя відкриття палеолітичної стоянки Радомишль). – К.: "Корвін-Пресс", 2008. – С.42-50.

Леонова Н.Б., Миньков Е.В. К вопросу об интерпретации Амвросиевского костыща – уникального памятника позднего палеолита

Приазовья // Проблемы интерпретации археологических источников. – Орджоникидзе, 1987. – С.34-50.

Леонова Н.Б., Несмеянов С.А., Виноградова Е.А., Воейкова О.А., Гвоздовер М.Д., Миньков Е.В., Спиридонова Е.А., Сычева С.А. Палеоэкология равнинного палеолита (на примере комплекса верхнепалеолитических стоянок Каменная балка в Северном Приазовье). – М.: Научный мир, 2006. – С.243-263.

Массон В.М. Экономика и социальный строй древних обществ. – Л., 1976. – 188 с.

Нужный Д.Ю. Розвиток мікролітичної техніки в кам'яному віці. – К.: Наукова думка, 1992. – 185 с.

Нужный Д.Ю., Кротова О.О. Мисливська метална зброя з Амвросіївського кістковища // Кам'яна доба України. – К.: Шлях, 2007. – Вип.10. – С.92-101.

Пидопличко И.Г. Дневники Амвросиевской палеолитической экспедиции за 1940, 1948 и 1949 гг // Центральный научный архив НАНУ. – Київ. – Фонд 139, 8 зош., 390 листів.

Пидопличко И.Г. Амвросиевская палеолитическая стоянка и ее особенности // КСИА АН УССР. – Вып.2. – 1953. – С.65-68.

Пидопличко И.Г. Матеріали до вивчення минулих фаун УРСР. – Вип.2. – К.: Видавництво АН УРСР, 1956. – 234 с.

Рогачев А.Н., Аникович М.В. Поздний палеолит Русской равнины и Крыма // Палеолит СССР. – М.: Наука, 1984. – С.162-271.

Сапожников И.В. Поздний палеолит степей Нижнего Приднестровья. – Автореф. дис. ... канд. ист. наук. – Л., 1987. – 16 с.

Сапожников И.В. Еще раз об интерпретации Амвросиевского костыща // Проблемы охраны и исследования памятников археологии в Донбассе. Тез. докл. научно-практич. семинара. – Донецк, 1989. – С. 72-73.

Сапожников И.В. Большая Аккаржа. Хозяйство и культура позднего палеолита степной Украины. // Кам'яна доба України. – К.: Шлях, 2003. – Вип. 3. – 302 с.

Сапожникова Г.В. Трасологический анализ кремневых изделий из Амвросиевского костыща // Древнее Причерноморье. – КСОО. – Одесса, 1994. – С.200-201.

Сапожникова Г.В. Функціональне призначення Амвросіївського кістковища: за результатами трасологічних досліджень кам'яних знарядь // Кам'яна доба України. – К.: Шлях, 2003. – Вип.2. – С.82-86.

Сніжко І.А. Утилізація мисливської здобичі на Амвросіївському пізньопалеолітичному комплексі. Автореферат дис... канд. іст. наук. – К., 2001. – 20 с.

Файнберг Л.А. Раннепервобытная община охотников, собирателей, рыболовов // История первобытного общества. Эпоха первобытной родовой общины. Отв. ред. Ю.В. Бромлей. – М.: Наука, 1986. – С. 130-235.

Шовкопляс І.Г. Пізній палеоліт // Археологія Української РСР. – К.: Наукова думка, 1971. – С. 39-64.

Binford L.R. Bones. Ancient Men and Modern Myths. – New York: Academic Press, 1981. – 320 p.

Binford L.R. In Pursuit of the Past. – Thames and Hudson, 1983. – 256 p.

Binford L.R. Debating Archaeology. – New York: Academic Press, 1989.

Frison G.C. Prehistoric Hunters of the High Plains. (Second Edition). – Academic Press, 1991. – 532 P.

Julien M.-A. and Krotova O. Preliminary Results of a new zooarchaeological study at Amvrosievka (Ukraine) // Archaeological almanac. – № 19. – Donetsk, 2008. – P.189-200.

Julien M.-A., Drucker D., Martin H., Bocherens H. and Krotova O. Palethnographical and Paleoethological reconstructions of the Epigravettian site of Amvrosievka: New Archaeozoological, Incremental and Biogeochemical results // Interactions Hommes-Environment au Paleolithique superieur recent en Ukraine. Colloque International du Programme ANR “Mammouth” (3-4 Decembre 2008). Programme et Resumes. – Paris, 2008. – P.41.

Julien M.-A., Druker D., Bocherers H., Burke A., Patou-Mathis M. and Krotova A. Steppe bison paleobiology through the scope of stable isotopes and zooarchaeology // Geophysical Research Abstracts. – Vol.12, EGU 2010, General Assembly 2010. – P.12470-1.

Krasnokutsky G. Bison Hunting and Human Adaptation: A Case of Comparative Study of the Upper Palaeolithic of Southern Ukraine. – Odessa: Polis Press, 1996. – 223 p.

Krotova A.A. and Belan N.G. Amvrosievka. A Unique Upper Paleolithic Site in Eastern Europe // From Kostenki to Clovis: Upper Paleolithic-Paleo-Indian Adaptations. - Ed. by O.Soffer & N.D.Praslov. – Plenum Press, 1993. – P.125-142.

Larson R.M., Todd L.C., Kelly E.F., Welker J.M. Carbon Stable Isotopic Analysis of Bison Dentition // Great Plains Research 11 (Spring 2001): 25-64.

Krotova O.O.

THE SITE OF UPPER PALEOLITHIC BISON HUNTERS (ON INTERPRETATION OF AMVROSIYIVKA BONE BED)

Proposed paper contains the review of the historiography of the problem of interpretation of Amvrosievka bone bed, as well as analysis and summarizing of new and already known data on the site. The conclusion is proposed on its multifunctional nature connected with activity of bison hunters of Upper Azov steppes.

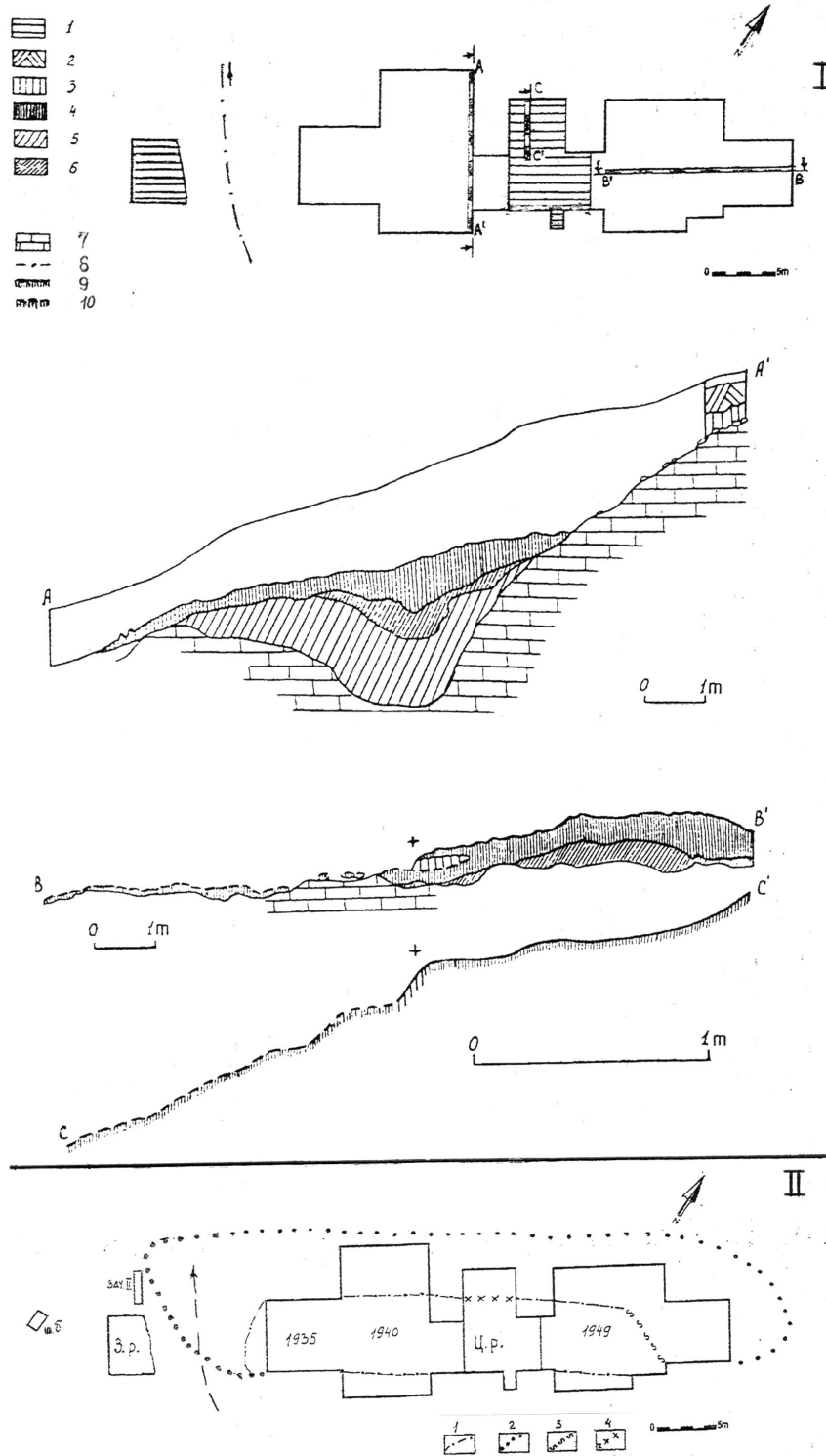

Рис. 1. Амвросіївка, кістковище: I – план розташування розкопів та стратиграфічні розрізи в розкопах 1940-х (А-А', В-В!) і 1980-х (С-С!) років. Умовні позначки: 1 – розкопи 1986-2005 рр.; 2 – чорнозем; 3 – коричневий суглинок; 4 – культурний шар в коричневому суглинку; 5 – сірувато-зелений суглинок; 6 – культурний шар у сірувато-зеленому суглинку; 7 – крейда; 8 – тальвег сучасного рівчака; 9 – поверхня культурного шару вище уступа; 10 – поверхня культурного шару нижче уступа; + – уступ (за: Борисковский 1953а; Krotova and Belan 1993); II – план розташування розкопів із зображенням контурів основної (мала трапеція) та периферійної (велика трапеція) частин культурних відкладів (за: Підопличко 1940-1949, з модифікаціями). Умовні позначки: 1 – контур основної частини; 2 – контур периферійної частини; 3, 4 – уступи у розкопах 1949 р. (3) та 1989 р. (4).

Рис. 2. Амвросіївка, кістковище. Загальний вигляд Центрального розкопу (1989 р.) із заходу. На передньому плані – уступ у розповсюдженні культурного шару (вказано стрілкою) (фото В.Кесар).